המרכז למורשת המודיעין

מערכות
בית התוכן המקצועי של צה"ל
לצבא ולביטחון לאומי

המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין

31 ביולי 2025

פרק מתוך ספר "המודיעין והשבעה באוקטובר"

יוזמות אזרחיות מודיעיניות במלחמת 7 באוקטובר

דודי סימן טוב ושובל בן יאיר[1]

תקציר

במלחמת 7 באוקטובר הופיעו יוזמות אזרחיות שפעלו באופנים המזכירים תהליכי מודיעין קלסיים – באיסוף מידע, עיבודו, ניתוחו והעברתו לשם פעולה. יוזמות אלה כללו חמ"לי מתנדבים לאיתור נעדרים וחטופים, התארגנויות לאיתור פעילות חמאס בסמוך לגבול, התארגנויות הסברה אזרחיות בזירה הבין־לאומית, ומיזמים לניטור דיס־אינפורמציה והשפעה זרה ברשתות החברתיות. המאמר מתאר את יתרונותיהן: תגובה מהירה, שימוש ביכולות טכנולוגיות חדישות, וחדשנות ארגונית; לצד דילמות של פיקוח, סנכרון ואתיקה. תרומת המאמר חורגת מהתיעוד האמפירי, ומציעה חשיבה מחודשת על הגדרת המודיעין: לא רק כמערכת ממלכתית, אלא כתהליך חברתי רחב שמתרחש גם מחוץ למוסדות המדינה. מקרי הבוחן ממחישים את הפוטנציאל לשיתוף פעולה בין קהילת המודיעין ליוזמות אזרחיות, ואת הצורך במודלים מוסדיים שיאפשרו מענה מבוקר, משתף ואפקטיבי לאתגרי ידע במצבי חירום ולחימה.

מבוא

באופן מסורתי, המודיעין הלאומי מופק על ידי מוסד מדינתי ומכוון למקבלי ההחלטות מטעם המדינה. העידן הדיגיטלי – המהפכה התעשייתית הרביעית – שהוביל לשינויים בתחומי חיים רבים, חולל שינוי גם במודיעין. תחילה הגבירו ארגוני המודיעין את השימוש במודיעין גלוי (אוסינט) ובהמשך יזמו שיתופי פעולה עם גופים אזרחיים. עם זאת, בהתבוננות במודיעין הישראלי בשנים

[1] דודי סימן טוב הוא סגן ראש המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין. שובל בן יאיר היא חוקרת במכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין.

שלפני מתקפת 7 באוקטובר, נראה דווקא תהליך הפוך, שבמסגרתו אמ"ן סגר את יחידת האוסינט ("חצב") ושם דגש משמעותי על מקורות מסווגים וקשים להשגה, תוך החמצת הפוטנציאל המודיעיני הגדול הקיים במרחבים הלא מסווגים. לעומת התהליך שהתקיים במודיעין הישראלי, במרחב האזרחי אנחנו עדים לתופעה חדשה – הקמת יוזמות אזרחיות דמויות מודיעין.

מאמר זה בוחן איך אפשר להגדיר את התופעה החדשה יחסית של יוזמות אזרחיות דמויות מודיעין, ואת השפעת התופעה הזו על קהילת המודיעין ועל החברה האזרחית, במטרה לייצר תרומה תאורטית לשיח האקדמי והמקצועי על המודיעין. היוזמות שהגדרנו כרלוונטיות לבחינה הן התארגנויות שפעלו במהלך מלחמת 7 באוקטובר, הוקמו על ידי אזרחים יזמים, ושבמסגרתן מתבצעת פעילות איסופית ו/או מחקרית, למען מטרות לאומיות ולא למטרות רווח אישי, ומתוך עניין שתוצריהן יובילו לפעולה קונקרטית. לצורך כך, התבססנו על מקורות אינטרנטיים עם מידע על היוזמות השונות וקיימנו ראיונות עם חלק מהיזמים לשם השלמת פערי מידע.

היוזמות האזרחיות אומנם שונות מהגדרות המודיעין המסורתי, אך יש ביניהן נקודות דמיון והשקה, באופן שמאפשר לדון בהן בהקשר המודיעיני. ליוזמות אלה יתרונות רבים על ארגוני המודיעין המסורתיים והן אף יכולות לסייע להם, אך גם חסרונות שיש לתת עליהם את הדעת. לכן, ארגוני המודיעין צריכים מחד גיסא להיות מודעים לתהליך אובדן המונופול שלהם ולעשות התאמות נחוצות, ומאידך גיסא לאמץ גישה פתוחה יותר לשיתופי פעולה עם היזמים האזרחיים. על היוזמות האזרחיות לקבל על עצמן את האחריות המגיעה עם הצמדת המונח "מודיעין" אליהן, תוך שימת לב לקביעת קוד אתי, כיבוד גבולות הסיווג הביטחוני והפרטיות של הציבור הרחב.

המאמר מתחיל מפרק תאורטי שמגדיר את מונח המודיעין ואת השתנותו בעידן הדיגיטלי ובהקשר של תופעת הפוסט־אמת, ממשיך בפרק המנתח מקרי בוחן של יוזמות שפעלו במהלך מלחמת "חרבות ברזל" על פי הקריטריונים שהוצגו קודם לכן, ולבסוף נציג ניתוח של המקרים הנ"ל כדי לענות על שאלות המחקר שהוצבו.

מהו מודיעין?

לפני שנדון בתופעות חדשות שנושקות למודיעין וייתכן שאף נכנסות תחתיו, ראוי תחילה להגדיר מהו מודיעין. לשאלה הזו אין תשובה ברורה בקרב אנשי פרקטיקה ותאוריה העוסקים בתחום.[2] ההגדרות השונות המתייחסות למודיעין כארגון – בדרך כלל כזה השייך למדינה – למעשה מתייחסות אליו כמערכת שלמה הכוללת אנשים ובירוקרטיה.[3] אלה המתייחסות אליו כתהליך מדגישות את השלבים השונים, החל משלבי הגדרת המשימה והאיסוף וכלה בשלב המחקר והפצת המסקנות.[4] לבסוף, רבים מתייחסים למודיעין כתוצר של תהליך זה.[5]

ב־2002 פורסם בכתב העת של הסי־איי־איי, Studies in Intelligence, מאמר הבוחן הגדרות שונות של המונח "מודיעין", שבעזרתו אפשר להצביע על מוטיבים חוזרים בהגדרות השונות ולהשוות ביניהן. רבות מההגדרות שנסקרו מתייחסות למושא המודיעין, אותו הן מגדירות בישות זרה, ואחדות מחדדות ומגדירות אותו כאיום חיצוני או כיריב. אחרות מעמיקות בסוג המידע שהמודיעין שואף לגלות על אותם הגורמים, כגון יכולות, כוונות ופעולות. נקודה נוספת שאליה מתייחסות הגדרות רבות היא הלקוח של המודיעין, כאשר ההתייחסות משתנה בין מקבלי החלטות בממשל ובצבא, וחלק מההגדרות אף מחדדות שהלקוח אינו רק הצרכן אלא גם מספק ההנחיה וההכוונה למודיעין.

הגדרות בודדות מתייחסות באופן ברור לכך שהתוצר המודיעיני נועד לשמש כבסיס לפעולה, בעוד רבות אחרות מתייחסות לכך באופן עקיף, בעודן דנות בתכלית הפעולה שלשמה נדרש המודיעין. התכלית מוגדרת לעיתים כשמירה על האינטרסים הביטחוניים של המדינות, ולעיתים כשמירה על טובת האזרחים. לבסוף, יש הגדרות המתייחסות לכך שהמודיעין מבוסס על מידע שאינו זמין

---

[2] Michael Warner, "Wanted: A Definition of 'Intelligence,'" Studies in Intelligence 46, no. 3 (2002), https://www.cia.gov/resources/csi/static/Wanted-Definition-of-Intel.pdf

[3] מל"מ, **מודיפדיה – מודיעין**, ח"ת. Warner, "Wanted" ; https://www.intelligence.org.il/?module=articles&item_id=17&article_id=206&art_category_id=21

[4] מל"מ, **מודיפדיה**; U.S. Marine Corps, **Intelligence,** Marine Corps Doctrinal Publication, 2 (June 7, 1997), https://www.usmcu.edu/Portals/218/CEME/courses/MCDP%202%20Intelligence.pdf?ver=2018-09-24-142231-500; Warner, "Wanted"

[5] מל"מ, **מודיפדיה**; Mark M. Lowenthal, *Intelligence: From Secrets to Policy*, 4th ed. (Washington, DC: CQ Press, 2009); Jennifer Sims, "What Is Intelligence? Information for Decision Makers," in **Intelligence at the Crossroads: Agenda for Reform**, ed. Roy Godson, Ernest R. May, and Gary Schmitt (Washington, DC: Brassey's, 1995), 3–16.; U.S. Marine Corps, **Intelligence**

לציבור הרחב ושנדרש לנקוט צעדים חשאיים כדי להשיגו. נוסף על כך, רבות מההגדרות מתייחסות באופן ישיר או עקיף להיות המודיעין פונקציה מדינתית.[6]

בהתבסס על האמור לעיל ותוך התחשבות בגישות המקובלות בספרות, במאמר זה נבדוק את היוזמות מול הגדרת המודיעין הבאה, השואבת מהגדרתו של וורנר[7] ומשלבת רכיבים נוספים שנהוג להתייחס אליהם בהגדרות מודיעין – המודיעין הוא תוצר של תהליך שנועד עבור מקבל החלטות, כדי שהוא ישתמש במידע לצורך פעולה שנועדה להביא להשגת מטרות ביטחון לאומי, בעוד הפעולה מופנית נגד צד שני ("יריב") שפועל נגדנו ומנסה להסתתר בתוך כך, ולכן יש צורך בפעולה בעלת אופי חשאי. בהתייחסות למודיעין במובנו המסורתי, זהו תהליך מדינתי שמכוון למקבל החלטות מטעם המדינה, אך הבחינה של יוזמות אזרחיות מאתגרת את המובן המסורתי הזה.

השתנות המודיעין בעידן הדיגיטלי ונוכח תופעת הפוסט־אמת

המאה ה־21 מאופיינת, במידה רבה, על ידי תהליכים שמניעה המהפכה התעשייתית הרביעית ומתבססים על טכנולוגיות מפציעות המגבירות את יכולות האזרח הפרטי בהקשרי המידע, ועל נגישות גוברת של הציבור למידע ולטכנולוגיות מתקדמות. זו כוללת את האינטרנט, שהגביר את הנגישות של כל אדם למידע; את הרשתות החברתיות, שנתנו לכל אדם את הכוח והיכולת לשתף מידע;[8] ואת הבינה המלאכותית היוצרת, המשפרת אף יותר את הנגישות למידע, כמו גם את יכולות ומהירות איסופו וניתוחו.[9]

---

[6] Warner, "Wanted"

[7] Warner, "Wanted"

[8] Gavin Sims, "**Separating OSINT from the Secret World Strengthens Both**," *The Cipher Brief*, April 3, 2023, https://www.thecipherbrief.com/column_article/separating-osint-from-the-secret-world-strengthens-both

[9] Mark L. Ashwell, "The Digital Transformation of Intelligence Analysis," **Journal of Financial Crime** 24, no. 3 (2017): 393–411, https://doi.org/10.1108/JFC-03-2017-0020 ;
Thomas Fingar, "The Intelligence Community Meets the Twenty-First Century: Evolution, Not Revolution," in **The Future of Intelligence: A Forum on the US Intelligence Community in Honor of Robert Jervis**, ed. David Labrosse (H-Diplo, 2023), 25–36, https://issforum.org/ISSF/PDF/RJISSF-Policy-Roundtable-III-1.pdf; Amy Zegart, "Intelligence Transformation for the Technology Age," in **The Future of Intelligence: A Forum on the US Intelligence Community in Honor of Robert Jervis**, ed. David Labrosse (H-Diplo, 2023), 25–36, https://issforum.org/ISSF/PDF/RJISSF-Policy-Roundtable-III-1.pdf

כל אלה מובילים לשינויים בכל תחומי החיים,[10] ולא פסחו על תחום הביטחון הלאומי ועל ארגוני המודיעין ברחבי העולם.[11] שינוי מהותי נוגע להגברת השימוש של ארגוני המודיעין במידע גלוי (אוסינט), מגמה שהחלה בארצות הברית כבר בסוף המאה הקודמת.[12] כבר עם הופעת האינטרנט לראשונה הוא סיפק לארגוני המודיעין גישה למידע רב, אך שינוי חשוב במיוחד הגיע עם הווב 2.0, כאשר נוצרו פלטפורמות שמאפשרות לכל אדם לשתף מידע וליצור תוכן.[13] ככל שהתגבר השימוש הציבורי באינטרנט, וככל שהמרחב הדיגיטלי הגביר את החיבוריות בין אנשים, כך התעצמו כמויות ואיכות המידע הגלוי וגברה הנגישות אליו, דבר שהוביל להתגברות השימוש באוסינט כדיסציפלינת איסוף בקרב ארגוני המודיעין, לנוכח הערכיות הגוברת של המודיעין הגלוי.[14]

שינוי נוסף נוגע לכך שמידע שבעבר היה נגיש רק לארגוני מודיעין מדינתיים זמין כיום גם לאזרחים. זה כולל הן מידע גלוי באופן חינמי הן כזה הניתן לרכישה, כלומר גם מידע שאזרחים מעלים לאינטרנט וגם, לדוגמה, יכולות איסוף מידע חזותי על ידי לוויין ורחפנים מתקדמים של חברות פרטיות.[15] הזמינות הגבוהה של המידע והקלות שבה כל אזרח יכול לשתף את תובנותיו מייצרות הזדמנויות רבות. כך, לדוגמה, גופי הביטחון האמריקניים מראים התעניינות גוברת

---

[10] McKinsey & Company, "**What Are Industry 4.0, the Fourth Industrial Revolution, and 4IR?**" August 17, 2022, https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/what-are-industry-4-0-the-fourth-industrial-revolution-and-4ir; Timothy Philbeck and Nicholas Davis, "The Fourth Industrial Revolution: Shaping a New Era," **Journal of International Affairs** 72, no. 1 (2018): 17–22, https://www.jstor.org/stable/26588339; Patrick Ross and Keith Maynard, "Towards a 4th Industrial Revolution," **Intelligent Buildings International** 13, no. 3 (2021): 159–61, https://doi.org/10.1080/17508975.2021.1873625

[11] עופר גוטרמן, **מודיעין פתוח: מסגרת חדשה ליחסים בין ארגוני המודיעין לסביבה האזרחית**, המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין, 16 בינואר 2023. https://www.intelligence-research.org.il/post/open-intelligence-paradigm ; Zegart, "Intelligence Transformation for the Technology Age"

[12] Bryce H. Miller, "Open Source Intelligence (OSINT): An Oxymoron?" **International Journal of Intelligence and CounterIntelligence** 31, no. 4 (2018): 702–19, https://doi.org/10.1080/08850607.2018.1492826; Heather J. Williams and Ilana Blum, **Defining Second Generation Open Source Intelligence (OSINT) for the Defense Enterprise** (Santa Monica, CA: RAND, 2018), https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1053555.pdf

[13] Logan Block, "The Long History of OSINT," **Journal of Intelligence History** 23, no. 2 (2023): 95–109, https://doi.org/10.1080/16161262.2023.2224091; Williams and Blum, **Defining Second Generation Open Source Intelligence**

[14] Babak Akhgar, P. Saskia Bayerl and Fraser Sampson (Eds.), Open Source Intelligence Investigation: From Strategy to Implementation (Springer, 2017).
Samir Kishore, "**The Data Revolution: OSINT's Role in the Digital Age**," American University, December 21, 2023, https://www.american.edu/sis/centers/security-technology/the-data-revolution-osints-role-in-the-digital-age.cfm; David Van Puyvelde and Federico Tabárez Rienzi, "The Rise of Open-Source Intelligence," **European Journal of International Security** (2025): 1–15, https://doi.org/10.1017/eis.2024.61; Amy Zegart, "Understanding New Nuclear Threats: The Open Source Intelligence Revolution?" in **The Fragile Balance of Terror**, ed. Vipin Narang and Scott D. Sagan (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2023), 90–120.

[15] Zegart, "Intelligence Transformation for the Technology Age"; Zegart, "Understanding New Nuclear Threats"

בשימוש בחוכמת ההמונים, או קרוסינט (crowdsourced intelligence), כלומר הסתייעות בקהלים גדולים במרחב הדיגיטלי כדי לענות על שאלות הנוגעות לביטחון הלאומי.[16] הזדמנות נוספת, המונעת מהצד האזרחי, היא שיפור יכולות העיתונות החוקרת, אותה ממחישים ארגונים כמו "בלינגקט".[17] בה בשעה, זמינות המידע וקלות השיתוף טומנות בחובן גם חסרונות. כך, לדוגמה, הן מקלות את היכולת להפיץ ידיעת כזב (פייק ניוז).[18]

אובדן המונופול של ארגוני המודיעין על המידע והעצמת כוחם של האזרחים, לצד תהליכים נוספים המתרחשים בחברות דמוקרטיות בעת הנוכחית, מובילים לספקנות גוברת כלפי הממסדים הביטחוניים בכלל והמודיעיניים בפרט.[19] אובדן המונופול והתגברות הספקנות מתחברים למונח נוסף, עידן ה"פוסט־אמת". לפיו, אנחנו מצויים בעידן של "אמת אלטרנטיבית", שבו לרגשות ולדעות יש חשיבות רבה יותר מאשר לעובדות, כלומר אין בהכרח אמת אחת נכונה והאמת אינה מתבססת על עובדות. מצב זה מאתגר את ארגוני המודיעין, שיש שמגדירים את מטרתם כ"בירור המציאות" ואשר נהנו במהלך השנים מהילה של "מעריך לאומי".[20]

בניסיון להתאים את עצמם לעידן הנוכחי ותוך הבנת הכוח שיש לאזרחים, ארגוני המודיעין עורכים בשנים האחרונות חשיבה מחודשת ומעמיקה על שיטות העבודה שלהם, תוך הבנה שמערכת היחסים של ארגוני המודיעין עם הסביבה האזרחית צריכה להשתנות. בהקשר זה, מתקיים תהליך של היפתחות ארגוני המודיעין לסביבה האזרחית,[21] הן כדי להסתייע באזרחים לצרכיהם הן כדי

---

[16] Stottlemyre, Steven A. 2015. "HUMINT, OSINT, or Something New? Defining Crowdsourced Intelligence." *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence* 28 (3): 578–89. https://doi:10.1080/08850607.2015.992760; Herhkovitz, Shay. 2020. "Crowdsourced Intelligence (Crosint): Using Crowds for National Security." *The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs* 22 (1): 42–55. https://doi:10.1080/23800992.2020.1744824

[17] "Who We Are", Bellingcat, accessed March 11, 2025, https://www.bellingcat.com/about/who-we-are/

[18] Zegart, "Understanding New Nuclear Threats"

[19] Spaulding, Suzanne and Nair, Devi, **Restore Trust in National Security Institutions**, CSIS, January 22, 2021, https://www.csis.org/analysis/restore-trust-national-security-institutions; Harold, Jacob, **Understanding the Crisis in Institutional Trust**, Urban Institute, April, 2024, https://www.urban.org/sites/default/files/2024-04/Understanding_the_Crisis_in_Institutional_Trust.pdf

[20] איתי ברון ומיכל רויטמן, **ביטחון לאומי בעידן של פוסט־אמת ופייק ניוז**, INSS, ח"ת. https://www.inss.org.il/he/publication/national-security-in-the-era-of-post-truth-and-fake-news/;
Matthew Crosston, "Stupider Intelligence: The IC in a Post-Truth World," **Communication and Public Diplomacy** 2, no. 1 (2023): 18–30, https://doi.org/10.17265/2578-4269/2023.01.003; José M. Palacios, "The Role of Strategic Intelligence in the Post-Everything Age," *The International Journal of Intelligence, Security, and Public Affairs* 20, no. 3 (2018): 181–203, https://doi.org/10.1080/23800992.2018.1532181

[21] גוטרמן, **המודיעי הפתוח;** ANU TV, **Long Histories - Short Memories: The Transparently Secret ASD in 2020**, September 1, 2020, YouTube video, https://www.youtube.com/watch?v=dZQwTJ1N030; Kevin Tucker and Matthew Robson-Morrow, "Intelligence

למנוע הפצת מידע שקרי. גוטרמן כינה תופעה זו "מודיעין פתוח", והיא כוללת חמישה רכיבים המקיימים ביניהם יחסי גומלין:

- הרחבת העיסוק של המודיעין בסוגיות אזרחיות הקשורות בביטחון לאומי בהגדרתו הרחבה;
- שיתופי פעולה בין ארגוני המודיעין לסביבה האזרחית;
- שימור עליונות טכנולוגית של ארגוני המודיעין באמצעות יצירת קשר עם הסביבה האזרחית;
- הגברת השקיפות ושיתוף הציבור במידע;
- יצירת מעבריות של כוח האדם בין ארגוני המודיעין למגזר העסקי. כך, לדוגמה, במהלך מלחמת רוסיה-אוקראינה ארגוני מודיעין מערביים פונים לחברות אזרחיות שיש בבעלותן לווייניים ונעזרים בהן כדי לקבל מידע חזותי נוסף על המלחמה.

לצד השפעת העידן הדיגיטלי על ארגוני המודיעין, יש לעידן זה השפעות ניכרות גם על האזרחים. היכולת להשתמש במידע גלוי, לאסוף אותו ולעבד אותו נותנת יותר כוח לאזרח. האזרח יכול להשתמש בטכנולוגיות החדשות כדי לאתגר ולהחליש משטרים אוטוריטריים, ובמשטרים דמוקרטיים הטכנולוגיה מאפשרת לייצר תחרות בריאה בין האזרחים למדינה במגוון תחומים באופן שמוביל לשיפור הדדי, ולספק לאזרח את הכלים לתת מענה במקומות שבהם המדינה לא מצליחה לעשות זאת.[22] למעשה, האינטרנט יצר הזדמנויות חדשות לפעילות אזרחית ולאקטיביזם, ומגוון מחקרים מראים שמעורבות אזרחים בענייני המדינה עולה באופן ניכר בזכות אמצעים דיגיטליים ובדגש על האינטרנט.[23] ההתמודדות עם איסוף המידע ופיתוח הידע בעת מגפת הקורונה המחישה ביתר שאת את העובדה שכיום יש תחומים שבהם הכוח והיכולת של האזרח יכולים להשתוות לאלה של המדינה.

לצד היפתחות ארגוני המודיעין לסביבה האזרחית והאקטיביזם האזרחי, מתקיים בשנים האחרונות תהליך נוסף שנוגע לשני התהליכים האלה – הגברת העיסוק העצמאי של אזרחים

Outsourcing for Non-Traditional Clients: The Rise of Private Sector Intelligence Providers," **Intelligence and National Security** (2025): 1–20, https://doi.org/10.1080/02684527.2024.2437958

[22] Sims, "**Separating OSINT**"

[23] Yair Amichai-Hamburger, Katelyn Y. McKenna, and Samuel A. Tal, "E-Empowerment: Empowerment by the Internet," **Computers in Human Behavior** 24, no. 5 (2008): 1776–89, https://doi.org/10.1016/j.chb.2008.02.002

בתחומים מודיעיניים מסורתיים וכניסה שלהם לתחומים שארגוני המודיעין לא מתעסקים בהם, אם בגלל מחסור במשאבים, אם בגלל סיבות אחרות. כמו כן, לאזרחים נגישות למקורות גלויים בלבד, מה שמחייב אותם להשקיע בשיפור טכנולוגיות המותאמות למקורות אלה. הגברת העיסוק האזרחי בתחומים מודיעיניים החלה ב־2014, עם פלישת רוסיה לחצי האי קרים, והתגברה במהלך מלחמת רוסיה-אוקראינה שהחלה ב־2022,[24] ובישראל היא צוברת תאוצה מאז תחילת מלחמת 7 באוקטובר, אף שניצניה נראו קודם לכן.

מקרי בוחן: יוזמות אזרחיות במלחמת 7 באוקטובר

בהתבוננות במרחב שבין ארגוני המודיעין המסורתיים ובין אזרחים שעוסקים בתחומים מודיעיניים, אפשר להציע – על בסיס דגמים שונים של "המודיעין הפתוח" – סקלה הכוללת דגמים המבטאים את טיב היחסים בין המודיעין לאזרחים. מרבית הדגמים שהציע גוטרמן ב"מודיעין הפתוח" עוסקים בהיפתחות של ארגוני המודיעין לסביבה האזרחית מתוך יוזמה של ארגוני המודיעין (ראו איור 1).[25] לצד דגמים אלה, אנו מעוניינים להציע שני דגמים חדשים למודיעין הפתוח, שניהם מתייחסים ליוזמות אזרחיות דמויות מודיעין. ההבחנה בין הדגמים נערכת בהתאם למקבל ההחלטות שאליו היוזמה פונה – כלומר, אם התוצר מיועד למקבל החלטות מדיני או אזרחי.

איור 1: הדגמים החדשים והישנים של המודיעין הפתוח

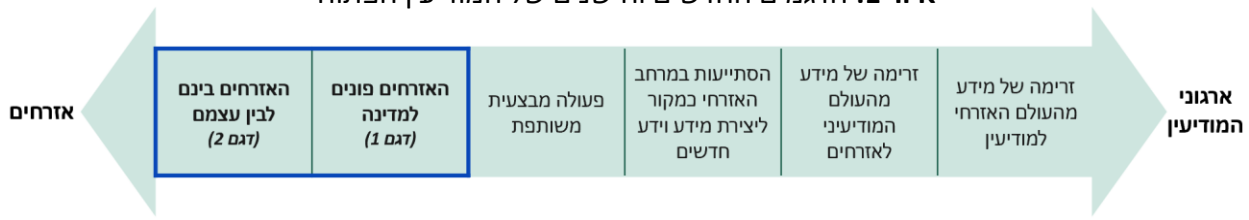

[24] Jakub Kalensky and Roman Osadchuk, "**How Ukraine Fights Russian Disinformation: Beehive vs Mammoth**," DFRLab, January 24, 2024, http://dfrlab.org/2024/01/24/how-ukraine-fights-russian-disinformation-beehive-vs-mammoth/; Tucker and Robson-Morrow, "Intelligence Outsourcing for Non-Traditional Clients"

[25] גוטרמן, **המודיעין הפתוח**

דגם 1: האזרחים פונים למדינה

דגם זה מתייחס לפעילויות שקורות מתוך יוזמה אזרחית, ושתוצריהן מכוונים למקבלי החלטות מתוך הממשל, תוך שהיזמים האזרחיים פונים לארגוני המודיעין המדינתיים או לגורמים מדינתיים אחרים כדי להעביר להם את התוצרים הרלוונטיים. אפשר לראות כמה דוגמאות לכך ברחבי העולם. לדוגמה, במהלך הפלישה הרוסית לחצי האי קרים ב־2014 נפתחה קבוצת פייסבוק של בעלי רחפנים פרטיים אוקראיניים שרצו לסייע לצבא באיסוף מודיעין חזותי מהאוויר, ופנו לגורמים צבאיים כדי שפעילותם תתואם עם צורכי הצבא. בהמשך הם התפתחו לכדי NGO (ארגון לא ממשלתי) שמטרתו לקדם שימוש ביכולות רובוטיות למען הביטחון האוקראיני.[26] יוזמות דומות נוצרו גם במלחמת רוסיה-אוקראינה, בדמות אזרחים שמעבירים לצבא אוקראינה מיקומי ג'י־פי־אס של כוחות רוסיים, ובהתאם לדיווחיהם צבא אוקראינה מכוון את תקיפותיו.[27] דוגמה מתחום אחר היא של הארגון ההודי National Crime Intelligence Agency המופעל על ידי אזרחים, ומטרתו להילחם בשחיתות הגואה בהודו באמצעות איסוף מידע על פשעים ושחיתויות והעברתו לרשויות המדינה.[28] יוזמה נוספת היא ארגון SITE האמריקני, שאוסף מידע על איומי טרור ומעביר אותו לרשויות הרלוונטיות.[29]

בהתבוננות במלחמת 7 באוקטובר, אפשר להצביע על שלושה סוגי יוזמות אזרחיות בולטות כאלה:

סוג אחד הוא **חמ"ל האזנה טקטי**, תחתיו תצוין הפעילות של רפאל חיון, אזרח ישראלי שמפעיל מיוזמתו כבר 13 שנה חמ"ל אזרחי לאיסוף מידע על המתרחש בעזה, עם עשרות בודדות של

[26] Aerorozvidka, Аеророзвідка – це надійний партнер Сил Безпеки [Aerorozvidka – A Reliable Partner of the Security Forces], n.d. https://aerorozvidka.ngo/ ; Gregory Asmolov, "The Transformation of Participatory Warfare: The Role of Narratives in Connective Mobilization in the Russia–Ukraine War," **Digital War** 3, no. 1 (2022): 25–37, https://doi.org/10.1057/s42984-022-00054-5

[27] GlobalData, **"OSINT in Ukraine: Civilians in the Kill Chain and Information Space,"** n.d., https://defence.nridigital.com/global_defence_technology_oct22/osint_in_ukraine#menu

[28] NCIA, "**About Us**," n.d., https://ncia.in/about.php

[29] SITE, "**What We Do**," n.d., https://ent.siteintelgroup.com/our-services.html

אזרחים נוספים. החמ"ל של חיון מבצע איסוף וניתוח של מודיעין גלוי, כמו גם האזנה לרשתות התקשורת הטקטית של חמאס ברצועת עזה. מטרתם במהלך השנים היא לעקוב אחרי המתרחש ברצועה, להתריע על פעילות חשודה, וכשאפשר אף לסייע לפעילויות מבצעיות של צה"ל שדורשות תמיכה מודיעינית צמודה, מתוך תפיסה שיש פער בקרב אמ"ן. חיון שואף להעביר את מסקנותיו בעיקר לדרגים הטקטיים ומדי פעם גם למקבלי החלטות ברמות גבוהות יותר, אך לעיתים אין מקבל החלטות קונקרטי שאליו מיועד המידע. במסגרת זו, הוא העביר לצה"ל התרעות על פעולות חמאס, כולל התרעה ב־2019 שלפיה חמאס נערכת לכיבוש יישובים ישראליים, בדומה למה שהתרחש בפועל במתקפת הפתע ב־7 באוקטובר 2023. כמו כן, הוא יצר קשר עם קמ"נים ויחידות לוחמות בסביבת רצועת עזה, העביר להם מידע, ולפעמים אף קיבל מהם בקשות לסיוע בפעולות מבצעיות ספציפיות. מנגד, אף שדרגי השטח רואים את פעילות החמ"ל של חיון כחשובה ותורמת, דרגים גבוהים בצה"ל הזהירו כי פעילותו יוצרת סכנה של ביטחון מידע ואף הובילו להחרמת ציוד ההאזנה שלו על ידי משרד התקשורת. לאחר 7 באוקטובר הוחזר לו הציוד, ואישרו לו לשוב לפעילות. מאז, הוא שב לסייע לכוחות הלוחמים באמצעות מידע ברמה הטקטית. בראיית רפאל חיון, הפעילות שהוא עורך היא סוג של פעילות מודיעינית.[30]

סוג שני הוא **חמ"לים לאיתור נעדרים שהוקמו בתחילת המלחמה**. אחד הבולטים שבהם היה החמ"ל של "אחים לנשק" שפעל ב"אקספו" תל אביב החל מ־8 באוקטובר למשך כמה שבועות, עד שמרבית הנעדרים אותרו. מטרת החמ"ל הייתה להפיג את אי־הוודאות סביב הנעדרים ולהבין את מצבו של כל אחד, האם הוא נחטף, נרצח, או עודנו מסתתר, מתוך תחושה שהמדינה לא מצליחה לעשות זאת. החמ"ל אסף מידע רב ממקורות גלויים, בעיקר סרטונים ותמונות, וקיבל מידע מקרובי משפחות הנעדרים וגורמים נוספים, ועשה שימוש בטכנולוגיות מתקדמות שפותחו באופן ייעודי עבורו. החמ"ל עבד עם גופי ביטחון בלבד ולא העביר ממצאים לגורמים אזרחיים לרבות משפחות הנעדרים. השיקול שלא להעביר למשפחות את הפרטים היה שיקול של אתיקה

---

[30] הידברות, **"ראש הממשלה לא באמת יודע מה קורה בעזה": רפאל חיון מטיל פצצה באולפן**, YouTube, 3 בדצמבר 2024. https://www.youtube.com/watch?v=orP3LQ8MiDU ; ארנולד נטייב, **האזרח שהתריע מראש על הטבח והתעלמו ממנו: "אמרו לי שזה תרחיש שלא יקרה בחיים" | מיוחד למעריב**, מעריב, 18 באוקטובר 2023. https://www.maariv.co.il/news/military/Article-1045809 ; אלון שרביט, **עומק המחדל: האזרח ששמע הכול והצבא לא הקשיב - ההקלטות והתיעודים נחשפים**, כאן, 8 ביולי, 2024. https://www.kan.org.il/content/kan-news/newstv/p-11894/s1/769731/

וחשש משימוש לא זהיר במידע. במהלך פעילותו החמ"ל איתר נעדרים רבים, ואנשי מערכת ביטחון רבים העידו על תועלתו. בחמ"ל היו פעילים רבים יוצאי קהילת המודיעין, ויש בקרבם דעות מגוונות לגבי השאלה אם הוא התארגנות מודיעינית.[31] לדוגמה, מקימת החמ"ל, קרין נהון, כינתה אותו בדיון בכנסת כ"איזשהו גוף מודיעיני".[32] לדברי ענבל קארו, שפעלה במסגרת חמ"לים דומים באותה תקופה, היתרון של חמ"ל זה בא לידי ביטוי ביכולת להתמודד עם היקפים גדולים מאוד של מידע (סרטונים ותמונות). היא מציינת כי העובדה שהחמ"ל נסגר מהר יחסית מעידה על כך שאנשיו תפסו את עצמם כחלק מהמערך המדינתי ואז, כשהיקפי המידע היו קטנים יותר וכשיכולות קהילת המודיעין השתפרו, הם לא ראו בו ערך כישות עצמאית.[33]

סוג שלישי הוא **יוזמות למען מאמצי התודעה וההסברה**. אחת מהן היא התארגנות "מרכז מודיעין אזרחי", שהוקמה על ידי עומרי רולס. המרכז הוקם שבעה ימים לאחר פרוץ מלחמת 7 באוקטובר במטרה לעבות את יכולות המדינה במתן מענה לפער במידע, ובכך לסייע לשיפור התדמית הישראלית בזירה הבין־לאומית. זאת, מתוך הבנה שיש יוצרי תוכן רבים שמעוניינים לתרום למטרה אך אין להם תשתית ידע שתסייע בשיפור התכנים שהם יוצרים. מרכז המודיעין החל משני אנשים שהחלו לפעול על דעת עצמם במטרה לסייע לכל יוצרי התוכן ההסברתי. בדומה ליוזמות נוספות, גם יוזמה זו קמה מתוך התפיסה שהמדינה צריכה למלא את הפער אך אינה מצליחה לעשות זאת, ובהמשך היא גדלה והתפתחה לארגון הכולל כמה תתי־גופים שבהם עובדים ומתנדבים אנשים מתחומי השפה, המחקר והטכנולוגיה. במסגרת פעילותו, מרכז המודיעין האזרחי תופס את הנרטיב האנטי־ישראלי כיריב שנגדו המרכז פועל. לצורך כך, הוא מסיט יכולות טכנולוגיות אזרחיות לצרכים לאומיים, מבצע ניטור, איסוף וניתוח של מידע ברשת, מבצע מחקרי עומק, ומספק מענה שוטף לפרויקטים נקודתיים של גופי הסברה מדינתיים, צבאיים

---

[31] גלית חתן, **"כשהתחלנו באיתור נעדרים חשבתי שמדובר בבודדים, אירוע של יום"**, גלובס, ח"ת. https://www.globes.co.il/news/sparticle.aspx?did=1001464771 ; בן כספית, **מטורף. אין לי מילה אחרת. והנה הסיפור: אחי ואחיותי מ"אחים לנשק" וממחאת ההייטקיסטים ביקשו שאקפוץ למרכז הלוגיסטי שלהם באקספו**, פייסבוק. 17 באוקטובר 2023. https://tinyurl.com/36szvrth ; יגאל מוסקו, **"זיהינו חטוף לפי התחתונים": המתנדבים שלקחו על עצמם לברר מה עלה בגורל הנעדרים**. N12, 20 באוקטובר 2023. https://www.mako.co.il/news-money/tech12/Article-63eb08d0d0b4b81026.htm

[32] נהון בתוך ועדת החוץ והביטחון, **הצעה לדיון מהיר בנושא: "הקמת חמ"ל ממשלתי לתיעוד העדויות והראיות של זוועות 7 באוקטובר"**, הכנסת, 21 בנובמבר 2023.
https://main.knesset.gov.il/activity/committees/foreignaffairs/pages/committeeagenda.aspx?tab=3&itemid=2211607

[33] ענבל קארו, ריאיון, 27 בינואר, 2025

ואזרחיים.[34] פועלו המקביל של המרכז מול גופים השייכים למדינה ומול גופים אזרחיים עצמאיים מוביל לכך שהוא מתאים הן לדגם הראשון הן לדגם השני של היוזמות בעת ובעונה אחת. ההתאמה הכפולה הזו מתאימה למציאות של תחום התודעה, שבו שלל הגורמים פועלים באותו מרחב, ובישראל אין בו כיום מונופול על ניהול המאמצים השונים.

דגם 2: האזרחים בינם ובין עצמם

דגם זה מתייחס לפעילויות שנערכות מתוך יוזמה אזרחית, ותוצריהן מכוונים למקבלי החלטות אזרחיים, תוך שהיזמים האזרחיים פונים אליהם כדי להעביר להם את התוצרים הרלוונטיים. בהתבוננות בעולם, אותרו בעיקר יוזמות שאינן פועלות למטרה לאומית, אלא למטרה גלובלית, בעיקרם ארגוני זכויות אדם שפונים לארגונים בין־לאומיים.[35] בהתבוננות במלחמת 7 באוקטובר, אפשר להצביע על שלושה סוגים בולטים של יוזמות אזרחיות. הסוג הראשון הוא כאמור **יוזמות למען מאמצי התודעה וההסברה**, תחתיה הוצג "מרכז המודיעין האזרחי", שמתאים לשני הדגמים ולכן הוצג גם בפרק הקודם.

הסוג השני הוא **זיהוי השפעה זרה והתמודדות עימה**, תחתיו מגוון יוזמות, בין היתר עמותת "פייק ריפורטר" וכן יוזמות מחקריות במכון למחקרי ביטחון לאומי INSS ושל חוקרים עצמאיים.[36]

"פייק ריפורטר" הוא מיזם אזרחי שהחל את פעילותו בדצמבר 2020, כשלוש שנים לפני מלחמת 7 באוקטובר, והמשיך לפעול גם במהלכה. מטרת המיזם היא להגן על הציבור בישראל מפני אויבים מבפנים ומבחוץ, מתוך אמונה שהמדינה לא יכולה ואינה מעוניינת לעשות זאת. המיזם נאבק בפעילויות מזיקות ברשתות החברתיות, ובדגש על הפצת שנאה והפצת מידע שקרי בזדון (דיסאינפורמציה) לצורך השפעה על השיח הציבורי בישראל. כלומר, השפעה זרה מטבעה נוגעת בפוליטיקה המקומית, ולכן גם יוזמות כמו "פייק ריפורטר" נאלצות לעסוק גם בשיח הפנימי

[34] אלון ששון (מארח), **מודקאסט – עונה 3 פרק 8 – מודיעין בשירות המערכה התודעתית**, מודקאסט – הפודקאסט בנושא מודיעין, 27 בפברואר, 2024. https://open.spotify.com/episode/7rnlWKGPu49i1qskv5elVD

[35] Human Rights Watch, "**About Us**," n.d., https://www.hrw.org/about-us; Syrian Network for Human Rights (SNHR), "**About Us**," n.d., https://snhr.org/about-us/

[36] גילוי נאות: דודי סימן טוב, כותב המאמר, הוא מוביל פרויקט השפעה זרה במכון למחקרי ביטחון לאומי INSS.

שלעיתים מהדהד, בלי דעת, התערבות חיצונית זדונית המתחזה לפנימית. הארגון פועל להורדת המידע המזיק מהרשת, להעלאת המודעות של הציבור כדי שידע להתגונן, ולהעלאת המודעות של מקבלי ההחלטות כדי שיאבקו גם הם בתופעה. לצורך פעילותו נגד רשתות זרות, המיזם משתמש בכוחם של ההמונים כדי לאתר ולזהות תכנים זדוניים ומזויפים. בעבר המיזם פנה לגופי הביטחון כדי להסיר מידע מהרשת ובכך התאים לדגם 1, אך במהלך הזמן מוקד פעילותו הפך להיות פנייה לעיתונות להפצת מידע המזהיר את הציבור, לעיתים לצד פנייה ישירה לחברות המנהלות את הרשתות החברתיות בבקשה להסרת התכנים, אך בראיית היזמים הלקוח הוא הציבור הרחב. לנוכח אופי פעולתם, בקרב מקימי הארגון יש המתייחסים לפעילותו כאקטיביזם באמצעות מידענות, ויש הרואים אותו כמשיק לעיתונות חוקרת.[37]

גם במכון למחקרי ביטחון לאומי INSS מתבצע מאמץ לאיתור מבצעי השפעה זרה, והוא אף התגבר במהלך מלחמת 7 באוקטובר. INSS פועל – תוך הסתייעות בחוקרים עצמאיים כמו ענבר וניצן יסעור, מיכל פרח ומילאן צ'רני – מול גופי הביטחון אולם במקביל בתקשורת על מנת להגביר את המודעות לתופעה, בין היתר מתוך הנחה שהאזרחים הם יעד מרכזי להשפעה ולכן הגברת האוריינות הדיגיטלית והמודעות שלהם למאמצים זרים לזהם את השיח היא חלק מרכזי במענה.

שני המיזמים חשפו מבצעי השפעה זרה שזוהו כאיראניים, רוסיים ומאמץ מעין אזרחי של "איסנאד פלסטין" המזוהה עם האחים המוסלמים.[38] לאחר ניטור וזיהוי מבצעי השפעה חשודים, נערך מחקר ובהמשך מתבצעים פנייה למערכת הביטחון, פרסום בתקשורת או פנייה – ישירה או עקיפה – לחברות המדיה על מנת להסיר את הרשתות החשודות כזרות ושאינן אותנטיות. הצרכן המרכזי שלהן הוא הציבור הישראלי, והמטרה היא להעלות מודעות לתופעה כחלק מהמענה לה,

[37] עמרי ברק, קמפיין ההסתה שמנצל את כאב משפחות החטופים - ומגיע מחו"ל, N12, 24 בנובמבר 2023. https://www.mako.co.il/news-military/6361323ddea5a810/Article-59c4d2a4fedfb81026.htm ; עומר כביר, **"האויב התמקם בתוכנו": כך פועלת רשת ההשפעה האיראנית לפלג את הישראלים**, כלכליסט, 19 בדצמבר 2023 https://www.calcalist.co.il/calcalistech/article/rkt62xkp6 ; פייק ריפורטר, מי אנחנו, ח"ת.https://tinyurl.com/yr4jpd2j ; מאיר תורג'מן, **"פייק ריפורטר" על הרשתות האיראניות: "המדינה לא עושה מספיק להגנת הציבור"**, Ynet, 16 ביולי, 2024. https://www.ynet.co.il/news/article/sy9tjcmur ; ניצן יסעור, ריאיון, 8 בינואר 2025; ענבר יסעור, ריאיון, 18 בדצמבר 2024.

[38] מיכל פרח וענבר יסעור, "איסנאד": קמפיין השפעה זרה אזרחי-אסלאמיסטי, **מודיעין הלכה ומעשה** 10 (2025): 113-81. https://www.intelligence-research.org.il/userfiles/image/cat10/81-113.pdf

ולחזק את האוריינות הדיגיטלית של הציבור. עם זאת, התוצאות מיועדות גם למערכת הביטחון, בהנחה שלפחות בחלק מהמקרים מדובר בפער שאינו מכוסה באופן מלא.

הסוג השלישי הוא **יוזמה מודיעינית לתמיכה בהגנה מרחבית**. היוזמה המרכזית בהקשר זה היא יוזמת הגנה מרחבית של "ב'", אזרח יוצא חיל המודיעין המתגורר ביישוב באזור השרון, סמוך לשטחים שבשליטת הפלסטינים. מיזם זה החל לפעול זמן קצר אחרי מתקפת 7 באוקטובר, במטרה להתריע על אפשרות של מחאות עממיות ואיומים על היישוב מצד היישובים הערביים. מקורות המידע שעליהם מתבססים לצורך ההתרעה הם ניטור ערוצי טלגרם ומקורות אוסינט נוספים, הפעלת מצלמות ואמצעים טרמיים, האזנה לכריזה של המסגדים ועוד. את המסקנות שאליהן מגיעים ב' ושאר משתתפי המיזם מעבירים בראש ובראשונה לבעלי תפקידים ביישוב, ובהם הקב"ט, כדי לתאם ולשפר את הגנת היישוב.[39] הייחוד של יוזמה זו הוא בכך שהיא מציגה תפיסה שלמה של מענה מודיעיני, שהיעד הראשי שלו הוא היישוב שעליו היא מגינה. בשונה מהחמ"ל הטקטי שתואר בפרק הקודם, בהקשר הנוכחי סיוע לצבא אינו נתפס כמטרה מרכזית.

האם היוזמות האזרחיות הן מודיעין?

כדי לקבוע אם אפשר להגדיר את היוזמות שנבחנו כ"מודיעין", יש לחזור להגדרת המודיעין שהצבנו בתחילת מאמר זה – המודיעין כתוצר שנועד עבור מקבל החלטות, שישתמש במידע לצורך פעולה שנועדה להביא להשגת מטרות לאומיות. הפעולה מופנית נגד יריב שמנסה להסתתר, ולכן יש צורך בפעולה חשאית. כשניגשים לבחון את התאמת כל אחת מהיוזמות האזרחיות מול רכיבי הגדרת המודיעין (ראו טבלה 1), אפשר לראות שיש רמות התאמה שונות בין היוזמות ובין ההגדרה.

[39] ב., ריאיון, 10 בדצמבר 2024.

טבלה 1: התאמת היוזמות האזרחיות לרכיבי הגדרת המודיעין (בהתייחסות למקרים שנבחנו)

	מקבל החלטות קונקרטי בצרכן?	לצורך פעולה?	מטרות לאומיות?	יריב ברור?	הצד השני מסתתר?	חשאי?
האזנה טקטית	לעיתים	כן	כן	כן	כן	כן
איתור נעדרים	כן, מסורתי	כן	כן	כן	כן	לא
הסברה	כן, לא מסורתי	כן	כן	לא במובן המסורתי	לא	חלקי
מאבק בדיסאינפורמציה	משתנה	משתנה	כן	כן	כן	לא
הגנה מרחבית	כן, לא מסורתי	כן	כן	כן	כן	כן

אחת השאלות העיקריות שעולות מההתבוננות בטבלה היא שאלת מקבל ההחלטות – בארגוני מודיעין מסורתיים מקבל ההחלטות הוא גורם מדיני המהווה צרכן רשמי של הארגון ואף מעביר את הדרישות ופערי המידע שלו (צי"ח) לארגוני המודיעין כדי שהם יענו על צרכיו, ולמעשה מקבל ההחלטות יודע כי הוא עתיד לקבל תוצרים מודיעיניים כיוון שהוא זה שביקש אותם, והוא זה שרואה בהם צורך וחשיבות. זה אחד הדברים המרכזיים שמבדילים ארגוני מודיעין מסורתיים מישויות מחקריות אחרות כמו אנשי אקדמיה מוכווני מדיניות, מכוני מחקר, עיתונות חוקרת, ועוד. עם זאת, כשפונים ליוזמות אזרחיות אפשר לראות סקלה שבצד אחד שלה מצויות יוזמות שמחד, מייעדות את תוצריהן למקבלי ההחלטות המסורתיים, ומאידך אינן משמשות ספָּק מידע רשמי ומוסדר עבורם. הצד השני של הסקלה רחוק אף יותר – חלק מהיוזמות לא מכוונות את המידע כלל למקבל ההחלטות, ואחרות מכוונות את המידע למקבל החלטות מסוג אחר, מקבל החלטות אזרחי או הציבור באופן כללי. כך, אם יוזמות אלה יוגדרו כיוזמות מודיעיניות, הן יאתגרו חלק זה של הגדרת המודיעין.

יוזמות אלה אף מאתגרות את רכיב הפעילות החשאית, רכיב מרכזי נוסף בעבודת ארגוני המודיעין הקלסיים – שגם אם הם מתבססים על אוסינט, מהות פעילותם חשאית – הצי"ח שלהם אינו מוכר, כיוון שהם משלבים לצד האוסינט שיטות פעולה נוספות, וכיוון שהם מייעדים את המידע למטרות מסווגות. עם זאת, פייק ריפורטר, למשל, אינם פועלים בחשאיות כיוון שבמהותם הם מסתייעים בציבור ומפיצים לציבור מידע, וגם החמ"לים האזרחיים לאיתור חטופים לא היו חשאיים במהותם כיוון שפעילותם ומטרתם היו מוכרות לכל, וכיוון שהם נעזרו במידע מהציבור ובמתנדבים

כדי לפעול. ממצאיהם לא שותפו עם הציבור משום הקפדה על צנעת הפרט ולנוכח שיקולים של אתיקה, ולא בגלל היותם חשאיים.

לצד אלה, יש רכיבים מהגדרת המודיעין שמאותגרים רק על ידי יוזמה אחת. כך, לדוגמה – בעוד רוב היוזמות מייעדות את תוצריהן עבור פעולה קונקרטית, מרבית תוצרי פייק ריפורטר וה־INSS מיועדים להעלאת מודעות ציבורית כללית. נוסף על כך, הרכיבים הנוגעים ליריב מאותגרים על ידי מרכז ההסברה, כיוון שהוא לא פועל נגד ישות אלא נגד נרטיב, והנרטיב גלוי לעיני כול. למעשה, הרכיב היחיד שאינו מאותגר על ידי אף יוזמה הוא העובדה שבבסיס של כולן עומדות מטרות לאומיות, גם אם הן מוגדרות באופן מעט שונה בין יוזמה ליוזמה.

אם כך, האם היוזמות האזרחיות יכולות להיקרא "מודיעין"? יש גישות שונות למענה על שאלה זו. גישה אחת טוענת שיוזמות אלה דומות במהותן בשיטות ובהגיונות מודיעיניים, ולכן עצם קיומן מאתגר את ההגדרות הקיימות למודיעין ויוצר הגדרה חדשה ומרחיבה של המושג, תוך שחלקים מסוימים מההגדרה המסורתית מתייתרים ואחרים משתנים. כך, למשל, רכיב ה"חשאיות" אינו תנאי להגדרה של "מודיעין אזרחי". נוסף על כך, בחלק מהיוזמות הפעולה נועדה להעלאת מודעות ציבורית רחבה, ואין מקבל החלטות קונקרטי שאליו מיועדים התוצרים. כלומר, המודיעין לפי פרשנות מרחיבה מתייחס להתארגנות שמכינה תוצרים עבור מטרות לאומיות כשלנגד עיניה עומד יריב ברור, וברוב המקרים שואפת שתוצריה יובילו לפעולה עתידית.

גישה שנייה מתייחסת להגדרת המודיעין המקובלת בנתונה, ובוחנת את ההתאמה של כל יוזמה אליה בנפרד. לפיה, השוני בין מידת ואופן התאמת היוזמות השונות ובין הגדרת המודיעין ממחיש את זה שהן אינן יכולות להיקרא "מודיעין" במובן הקלסי של המילה. עם זאת, רוב היוזמות מתאימות לרוב רכיבי ההגדרה, ובכך הן ממחישות שבעידן הנוכחי נוצר תחום אפור שמהווה פוטנציאל לאקו־סיסטם מודיעיני, כזה שבמרכזו עדיין מצויים ארגוני המודיעין הקלסיים, אך מכניס גופים חדשים ולא מסורתיים למעגל הגופים שיש להם פוטנציאל לתרום תרומה מהותית וחשובה לביטחון הלאומי של המדינה.

יתרונות וחסרונות החברה האזרחית בהקשרי היוזמות המודיעיניות

לתופעת היוזמות האזרחיות המודיעיניות יש מגוון יתרונות וחסרונות ביחס לארגוני המודיעין הקלסיים. **בין היתרונות הבולטים של יוזמות אלה**: הן מהוות מכפיל כוח כמותי, הן פועלות ללא קשר לדרישות גופים מדינתיים ולפחות בשלב ההתחלתי אינן מועסקות על ידיהם, ובכך, למעשה, יכולות לשמש תוספת כוח אדם על עובדי המודיעין הקלסיים.[40] משמעותן של הכמות האנושית והעבודה בסביבה אזרחית היא שפעילי היוזמות מגיעים מרקע מגוון, דבר שמוביל לזוויות ראייה ולדעות מגוונות, וזה יכול לסייע בפתרון בעיות שונות ומורכבות, אתגור קונספציות וזיהוי הנחות יסוד שגויות.[41] כמו כן, מעצם פעילותן של היוזמות האזרחיות במרחב ציבורי ולא ממשלתי, הן אינן כבולות למגבלות הבירוקרטיה, דבר שמאפשר פעילות מהירה וגמישה יותר. למשל, הן יכולות להעביר מידע בקבועי זמן קצרים יותר, לבצע שינויים ארגוניים נחוצים תוך צורך בפחות אישורים, ועוד.[42] הדבר מאפשר פיתוח והטמעה מהירה של טכנולוגיות ושיטות חדשניות המסייעות לאיסוף וניתוח מהירים ואיכותיים של המידע הרב, לעומת ארגוני המודיעין הממסדיים – להם לוקח זמן לאמץ אותן טכנולוגיות. משמעות חיובית נוספת של פעילות היוזמות בסביבה אזרחית היא שהן נוטות להתבסס על מידע גלוי, כך שאפשר לשתף את תוצריהן בקלות יחסית עם גורמים ללא סיווג ביטחוני, דבר שיכול להגביר שיתופי פעולה וגם לסייע להילחם בדיסאינפורמציה. לבסוף, היוזמות האזרחיות אינן כבולות למגבלות שיש לארגוני המודיעין. כך, לדוגמה, יוזמות כמו פייק ריפורטר יכולות לחקור רשתות השפעה זרה ללא חשש, בעוד ארגונים מדינתיים מתקשים לחקור חלק מהרשתות כיוון שהתמודדות עימן מחייבת נגיעה בשיח הישראלי הפנימי, אשר גופי מודיעין נמנעים ממנו באופן טבעי.

בין החסרונות: ראוי לציין שהיעדר מגבלות על היוזמות האזרחיות הוא אומנם יתרון, אך עלול להיות גם חיסרון של ממש, כיוון שהמשמעות היא שאין בקרה על האתיקה של יוזמות אלה - כל יוזמה מחליטה על הקוד האתי של עצמה, ויכולה אף לפעול ללא קוד אתי מוגדר.[43] כך, לדוגמה, החמ"ל של אחים לנשק לאיתור חטופים בחר להטיל על עצמו מגבלות אתיות ולהעביר את המידע

[40] Kalensky and Osadchuk, "**How Ukraine Fights Russian Disinformation**"
[41] Tucker and Robson-Morrow, "Intelligence Outsourcing for Non-Traditional Clients"
[42] Kalensky and Osadchuk, "**How Ukraine Fights Russian Disinformation**"
[43] Tucker and Robson-Morrow, "Intelligence Outsourcing for Non-Traditional Clients"

שמגיע לידיו אך ורק לגופים מורשים במערכת הביטחון, אך אף אחד לא חייב אותם לעשות זאת - ואם היו בוחרים לפרסם את המידע לציבור הרחב, עלול היה להיווצר כאוס. משמעות המחסור במגבלות היא גם שאין בקרה על איכות ומקצועיות האנשים שלוקחים חלק ביוזמות, כך שלחלקם אין ידע או ניסיון רלוונטי, דבר שעלול להוביל לטעויות במסקנות ולהפצת מידע או הערכות שגויים או בלתי מבוססים. מידע שגוי או חלקי עלול להיות מופץ גם כיוון שהאזרחים נגישים לחומרים הגלויים בלבד, בעוד במקרים רבים התמונה יכולה להיות שלמה רק בשילוב המידע הגלוי והמסווג. לבסוף, המידע השגוי אף עלול להיות מופץ בכוונת מכוון, כיוון שכל היוזמות מנסות להציג עצמן כלגיטימיות, אך ייתכן מצב שבו לחלקן יהיו כוונות זדוניות.

חיסרון נוסף של היוזמות האזרחיות נוגע לטשטוש הגבולות בין המרחב המדיני־ביטחוני ובין המרחב האזרחי, דבר שעלול לגרום לגורמי ביטחון להרגיש בנוח לשתף עם אזרחים מידע סודי על פעולות מבצעיות. כך קרה בחמ"ל של רפאל חיון, שקיבל מידע על מבצעים של כוחות לוחמים, אף שאין לו האישורים המתאימים להיות חשוף למידע כזה או רשת מסווגת שמתאימה להעברת מידע מסוג זה - וגורמים בכירים אכן העידו שהדבר יוצר סכנה ביטחונית, על אף רצונו הטוב ותרומתו של חיון.

נוסף על כך, היוזמות האזרחיות מתבססות על רצון טוב של אזרחים, על התנדבות ועל תרומות, דבר שעלול להוביל לסגירתן במפתיע. במקרים שבהם היוזמות עובדות מול הגופים המדינתיים וגופים אלה מתרגלים לתרומתן, סגירתן עלולה להשאיר את מקבלי ההחלטות ללא מענה לסוגיה שבה טיפלה אותה היוזמה. לבסוף, חיסרון שלא נוגע ביוזמה ספציפית אלא בתופעה בכללותה הוא שלצד העובדה שהיוזמות מדגישות ומעצימות את כוחו של האזרח, הן עלולות להחליש את המדינה - יוזמות אלה באות לענות על חולשות ופערים של המדינה, אך בכך שהן נותנות מענה אזרחי לחולשה ולא נותנות למדינה להתמודד איתה הן למעשה מנציחות את אותה החולשה.

טבלה 2: יתרונות וחסרונות החברה האזרחית

יתרונות	חסרונות
• מכפיל כוח כמותי • זווית ראייה ודעות מגוונות - אתגור קונספציות ופתרון בעיות • אי־כבילות למגבלות הבירוקרטיה - מהירות פעולה • הטמעה מהירה של טכנולוגיות • אפשר לשתף את התוצרים בקלות, ללא תהליך הלבנה • אי־כבילות למגבלות ארגוני המודיעין שנועדו למנוע עריצות	• אין בקרה על האתיקה • היתכנות להפצת מידע שגוי בשוגג • היתכנות להפצת מידע שגוי בכוונה תחילה • טשטוש גבולות בין המרחב המדיני־ביטחוני למרחב האזרחי - סכנה פוטנציאלית לביטחון מידע וביטחון מבצעי • סכנת סגירה ללא התרעה מוקדמת - השארת המדינה ללא מענה • החלשת המדינה באמצעות הנצחת הנקודות החלשות

פוטנציאל השפעת היוזמות על ארגוני המודיעין המדינתיים

במהלך השנים, ארגוני המודיעין הממסדיים הורגלו להיות הגורם היחיד שמקבלי ההחלטות פונים אליו כדי לקבל מידע והערכה לצורך החלטה מדינית או ביטחונית חשובה, אך מאז תחילת העידן הדיגיטלי יש יותר ויותר מקורות שמהם מקבלי ההחלטות צורכים מידע – המונופול של ארגוני המודיעין אבד, והם נאלצים להתחרות על הקשב של מקבלי ההחלטות וגם להתחרות בקצב ייצור המידע של ארגונים אחרים.

היוזמות האזרחיות המודיעיניות מעצימות ומבליטות את תופעת אובדן המונופול, שכן הן לא עוד מקור מידע שמפרסם מידע כללי. גם הן, בדומה לארגוני המודיעין המסורתיים, פועלות עבור מטרות לאומיות, ופעמים רבות פועלות כדי להביא את המידע למקבל ההחלטות וכדי להניע פעולה קונקרטית. לכן, ככל שהיוזמות האזרחיות המודיעיניות יצברו תאוצה כך אובדן המונופול של ארגוני המודיעין יהפוך ליותר ויותר מורגש, ומעמדם בעיני מקבלי ההחלטות והציבור עלול לרדת. נוסף על כך, כשהיוזמות האזרחיות המודיעיניות מפרסמות מידע לציבור ולא רק למקבלי החלטות, ארגוני המודיעין המסורתיים צריכים ללמוד להגיב לפרסומים אלה מהר במיוחד. זאת ביוון שכאמור, היוזמות עלולות לפרסם מידע שגוי או מידע שעלול לעורר היסטריה ציבורית, ובמצב זה ארגוני המודיעין יצטרכו להפריך את המידע המוטעה או להרגיע את תחושות הציבור ולהחזיר לו תחושת ביטחון.

לכן, על ארגוני המודיעין המסורתיים לאמץ גישה פתוחה יותר לשיתופי פעולה עם היוזמות האזרחיות המודיעיניות שיכולות לתרום להם ולשפר את עבודתם. לנוכח מעטה החשאיות

והמידור שארגוני המודיעין רגילים לעבוד תחתיו, תהליך זה עשוי להיות מורכב, אך הוא נחוץ כדי לאפשר לארגוני המודיעין לספק תוצרים מיטביים בעידן הדיגיטלי, לנוכח יתרונות היוזמות שפורטו קודם לכן. כדי לאפשר את יצירת שיתופי הפעולה, ארגוני המודיעין יצטרכו לסמן תחומים שבהם שיתוף הפעולה יכול להיות אפקטיבי ופורה, לדוגמה: נושאים שגם כך ידוע שהמודיעין עוסק בהם ולכן לא נדרש לחשוף צי"ח רגיש לגביהם, נושאים שעליהם יש מידע גלוי רב, ונושאים שצריך להנגיש לציבור מידע הנוגע להם.

על ארגוני המודיעין לבחון את המשימות העומדות בפניהם באופן קבוע ולסמן את אלה שאפשר לשתף פעולה לגביהן. נוסף על כך, הם יצטרכו לייצר מנגנונים שיאפשרו את שיתופי הפעולה (בדגש על עיתות חירום), החל משלב הקמת שיתוף פעולה דרך פנייה של המודיעין ליוזמות אזרחיות קיימות או פנייה של היוזמות לארגוני המודיעין, ודרך שלב תחזוקת שיתוף הפעולה באמצעות מנגנונים פשוטים לאישור שיתוף מידע בין הגופים. לצד זאת, ארגוני המודיעין צריכים גם לייצר מנגנונים להתמודדות עם יוזמות שעלולות לעשות נזק על אף שיש להן פוטנציאל חיובי רב, וגם לייצר המשכיות ליוזמות טובות כדי שאלה לא ייסגרו בפתאומיות ויותירו פער (לדוגמה, באמצעות תגמול על פועלן). את כל זאת, הם יצטרכו לעשות בלי לכפות על היוזמות האזרחיות את הבירוקרטיה המדינתית המסורבלת, כדי לאפשר להן לשמור על כל יתרונותיהן.

סיכום

העידן הדיגיטלי ועידן הפוסט־אמת הובילו את גופי המודיעין להשתנות ולהיפתח לציבור, אך הם גם הכוח המניע לתהליך מקביל שמונע מצד הציבור – היווצרות יוזמות אזרחיות שיש דמיון רב בין פועלן ובין ארגוני המודיעין המסורתיים, גם אם לעיתים הן עוסקות בתחומים שונים וחדשים. יוזמות אלה מציפות שני דיונים מעניינים – תאורטי ופרקטי – בהם דן מאמר זה.

הדיון התאורטי, העוסק באופן שבו יש להגדיר את היוזמות ביחס למונח "מודיעין", מושפע רבות מהגיוון הרב הקיים בין היוזמות השונות. הגיוון הזה מוביל גם לשתי גישות שונות לגבי האופן שבו צריך להגדיר את היוזמות ברמה התאורטית. גישה אחת תחילה מגדירה את היוזמות האזרחיות

כ"מודיעין", ובכך יוצרת הגדרה חדשה ומרחיבה של המושג. גישה שנייה מגדירה תחילה את המונח "מודיעין" ומתייחסת להגדרתו כדבר קבוע יחסית, מצביעה על פערים בין ההגדרה לבין היוזמות האזרחיות, ובכך טוענת שמרבית היוזמות אינן יכולות להיות מוגדרות כמודיעין. עם זאת, הדמיון בינן ובין המודיעין הקלסי ממחיש היווצרות של אקו־סיסטם מודיעיני שבו מצויים הארגונים המסורתיים והאזרחיים. לצד זאת, שתי הגישות מסכימות שלא כל ניתוח מידע הוא מודיעין.

הדיון הפרקטי אינו מושפע מהגדרת היוזמות האזרחיות כמודיעיניות, והוא מתייחס לכמה סוגיות. ראשית, הוא נוגע ביתרונות ובחסרונות של היוזמות, וממחיש כי כל אחת מהן יכולה לייצר תועלת רבה בפועלה, אך אם האזרחים והמדינה לא יתנהלו בחוכמה ביחס אליהן – הן עלולות גם לייצר נזק. שנית, הוא נוגע בתפקיד המדינה ביחס ליוזמות האזרחיות. על ארגוני המודיעין לייצר מנגנונים שיאפשרו להם להכיר את היוזמות האזרחיות המרכזיות, לעבוד עימן, ולייצר מנגנון של המשכיות ליוזמות חשובות. כמו כן, יש תחומים שראוי לפעול אקטיבית למיקור חוץ שלהם. לעומת זאת, יש יוזמות שראוי לבחון אם הן יכולות להמשיך לפעול בסביבה האזרחית או שיש להטמיע אותן בארגוני המודיעין הממסדיים, בעיקר לנוכח שיקולי אתיקה וביטחון מידע. לצד המלצות אלה, ראוי לציין כי במהלך מלחמת 7 באוקטובר הוקם מחדש גוף האוסינט של אמ"ן, וכיום הוא שואף לייצר קשר עם היוזמות האזרחיות ולעבוד עימן.

לבסוף, במסגרת הדיון הפרקטי אפשר אף לדון במשמעויות ליוזמות האזרחיות עצמן. ראשית, בשתי הגישות להגדרת הגופים הן צריכות לענות על חלק מינימלי של הגדרת המודיעין המסורתי כדי להיחשב למודיעין או לחלק מהאקו־סיסטם המודיעיני, ובפרט עליהן לפעול למען מטרות לאומיות, נגד יריב ברור, ותוך שאיפה להוביל לפעולה כלשהי. הגדרות אלה אינן עניין של מה בכך, והן באות עם אחריות - המונח "מודיעין" נושא עימו מטען רב. באופן מסורתי הוא מתקשר לאמינות, ביטחון, ממלכתיות, ועוד. לנוכח המעמד המסורתי של מוסד המודיעין, על יוזמות אזרחיות הפועלות במרחב המודיעיני לצמצם נגיעה בפוליטיקה כדי לשמור על אמינות בקרב אזרחים ומקבלי החלטות ממגוון זרמים פוליטיים, ולקבוע קוד אתי שינחה את פעולתן כיוון שעבודת מודיעין נותנת למבצעיה כוח רב בידיים.

במלחמת 7 באוקטובר אפשר לראות מגמה של כמה יוזמות מודיעיניות של אזרחים מסוגים שונים ומול אתגרים שונים. יוזמות אלה, שחלקן כבר הסתיים עם השתנות הנסיבות וחלקן האחר ממשיך להתפתח, מלמדות הן על הפוטנציאל הקיים במרחב האזרחי הן על הפער שקיים בקהילת המודיעין. דומה, שסגירת יחידת האוסינט באמ"ן ("חצב"), היא ביטוי לתפיסה שהייתה נוכחת בקהילת המודיעין בעשורים האחרונים והחמיצה את הבשורה של המודיעין במרחב הגלוי שכל אזרח נגיש לו. ייתכן שאנו נמצאים בראשיתה של תקופה חדשה שבה משתנה הגישה בחלק מגופי המודיעין לתחום האוסינט, וחבירה לחלק מהיוזמות האזרחיות יכולה להעיד על מיצוי הפוטנציאל הגדל בקרב אזרחים, בדגש על תקופות משבר, שאז רוח ההירתמות וההתגייסות מתחזקת בקרב הציבור. עם זאת, חיבור בין קהילת המודיעין ליוזמות אלה מחייב את שני הצדדים להשתנות, וייתכן שהדבר אינו מתאים לכלל היוזמות האזרחיות שהצרכן שלהם הוא, ראשית לכול, הציבור.

הכותבים מבקשים להודות לתא"ל (מיל') יוסי קופרוסר, ענבל קארו, אלון ששון, אל"ם (מיל') ד"ר עופר גוטרמן, ד"ר שי הרשקוביץ, ורס"ן (מיל') ד"ר אופק רימר על עצות מועילות לאורך תהליך הכתיבה ועל הערות חשובות שנתנו לגרסאות מוקדמות של מאמר זה.